

Na izvorima humanizma Ivana Pavla II.

Alfred WIERZBICKI*

Sažetak

U svojih dvadeset i pet godina služenja Crkvi Ivan Pavao II. neumorno propovijeda nadu današnjem čovjeku koji živi nad ponorom beznadnosti. Papina se poruka o nadi temelji na objavi Isusa Krista u kojem se prepoznaje istina o čovjeku. U čovjekovom činu vjere u Isusa Krista događa se susret onoga što je apsolutno u čovjeku s onim što je čovječno u Bogu. U Isusu Kristu otkupitelju čovjek susreće ljubav koja ljubi svakoga čovjeka. Ta je istina uvjet za čovjekovu transcendenciju. Bez nje on ne može dostići ostvarenje do kojeg se dolazi po ljubavi. Kontemplacija ove temeljne istine ima za sadašnjeg Papu osobito duboko egzistencijalno–praktično značenje. Naime, istina je normativni princip moralnosti te zahtijeva pokoravanje kao jedini prikladan odgovor na njezino spoznavanje. Tako sloboda u ovom kontekstu predstavlja samoostvarenje čovjeka u istini. Ivan Pavao II. ovakvom perspektivom nuka postmodernog čovjeka da napusti »ropski život«, koji mu je nametnula racionalistička kultura zatvorivši ga u njegov razum i proizvode, te se prepusti nadi koju mu otvara Isus Krist.

U osobi i djelu Ivana Pavla II. prepoznamo eminentnog svjedoka istine, svjedoka nade. Nada koju je Ivan Pavao II. donio i Crkvi i svijetu u posljednjih dvadeset i pet godina svoju snagu dobiva iz istine o čovjeku. Svaka godina sadašnjega pontifikata pridonijela je suvislom primjenjivanju programa koji je bio naznačen već u enciklici *Redemptor hominis*, u kojoj čitamo da je čovjek »prvotni i osnovni put Crkve« (br. 14). Tako je humanizam postao prepoznatljivo obilježje sadašnjega pontifikata. Izvor humanizma Ivana Pavla II. nalazi se u promatranju Kristova lica u kojem se prepoznaje istina o čovjeku. Ivan Pavao II. svjedok je istine budući da je kršćanstvo uspio pokazati kao personalističku religiju u doba kad se napušta humanistička misao, kad se dovodi u pitanje sama mogućnost otkrivanja univerzalne istine o čovjeku, a čovječnost je mnogostruko degradirana — posebice u totalitarnim i nihilističkim sustavima. Doista, Ivan Pavao II. je uspio kršćanstvo

* Prof. dr. Alfred Wierzbicki, prorektor Katoličkog sveučilišta, Lublin, Poljska. Predavanje održano 5. travnja 2003. na međunarodnom znanstvenom simpoziju pod naslovom »Čovjek u misli K. Wojtyły — pape Ivana Pavla II.« na Filozofskom fakultetu Družbe Isusove u Zagrebu. Ovaj će članak biti tiskan i u međunarodnom časopisu ovoga Fakulteta *Disputatio philosophica* kao i u prigodnom zborniku zajedno s ostalim prilozima ovoga simpozija.

pokazati kao personalističku religiju koja oslobađa čovjeka od njegovih strahova, proglašava bratstvo svih ljudi, ukorijenjeno u istini o jednom i trojstvenom Bogu. Humanizam Ivana Pavla II. hrani se snagom Evanđelja u povijesti — snagom Evanđelja koje očituje »duboko udivljenje nad vrijednošću i dostojanstvom čovjeka.«¹ U dijalogu s modernom kulturom Ivan Pavao II. pokazuje suvremeno značenje kršćanstva.

Imajmo na umu činjenicu da je doba sekularizacije, započeto prosvjetiteljskim nacrtom humanističke civilizacije koju su nudili kao alternativu kršćanstvu, dovelo do gubitka ljudskog identiteta i da je duboko potreslo identitet Crkve. Ako je točno, kako Hölderlin kaže, da čovjek »pjesnički na zemlji boravi«, poseban seizmograf koji bilježi kulturne potrese možemo potražiti u pjesništvu koje odražava čovjekovo duhovno stanje. Pjesnik Thomas Stearns Eliot nesumnjivo je zabilježio najopasnije posrtaje u doba sekularizacije.

*»Waste and void. Waste and void. And darkness on the face of the deep.
Has the Church failed mankind, or has mankind failed the Church?
When the Church is no longer regarded, not even opposed, and men have forgotten*

All gods except Usury, Lust and Power?»²

(»Pustoš i praznina. Pustoš i praznina. I tama nad ponorom.

Je li Crkva iznevjerila čovječanstvo, ili je čovječanstvo iznevjerilo Crkvu?

Kad Crkvu više ne poštuju, nit joj se protive, a ljudi zaboraviše sve bogove osim Užitak, Strast i Moć.«)

Došao je trenutak kad su se putovi čovječanstva i putovi Crkve razdvojili, došlo je do međusobne izdaje. »Je li Crkva iznevjerila čovječanstvo, ili je čovječanstvo iznevjerilo Crkvu?« Pjesnik ne odgovara na pitanje, ali daje dijagnozu krize. Slika bezdana, »tama nad ponorom«³, odražava strašno stanje čovjekova duha nakon »smrti Boga« i »smrti čovjeka«. Iako je »smrt Boga« apsurd u metafizičkom smislu, ipak je moguća u razmjerima ljudske svijesti i kulture, a očituje se u gubitku ljudskog identiteta. »Tama nad ponorom« koju pjesnik spominje izraz je gubitka ljudske sposobnosti za samospoznavanjem i samootkrivanjem. Užitak, strast i moć ne zahtijevaju nikakvog teorijskog opravdanja jer imaju vlastitu imanentnu logiku kojoj je strana istina o posebnom položaju čovjeka u svijetu. Smrt metafizike neizostavno dovodi do smrti etike. Kad čovjek jednom prestane spoznavati sebe kao jedinstveno biće, više nije u stanju upravljati svojim životom, pretvara samoga sebe u objekt na koji utječu različite sile, ne samo naravne nego i one koje su plod njegova djelovanja.

Moglo bi se reći da Eliotovu viziju »ponora«, bezdana, slijedi pjesnik Karol Wojtyła u pjesmama koje je napisao za vrijeme Drugog vatikanskog sabora. Me-

1 Ivan Pavao II., Enciklika *Redemptor hominis*, br. 10.

2 T. S. Eliot, »Choruses from 'The Rock'« u: *Isti, Pjesme*, Kraków 1978, str. 170.

3 Isto, str. 168.

đutim, Wojtyła⁴no viđenje nije katastrofično jer proizlazi iz mudrosti križa. Ponor, bezdan prisutan u iskustvu našeg čovječstva prostor je slobode koji postade dramatičan put do spasenja, budući da čin vjere u Isusa Krista uključuje susret onoga što je apsolutno u čovjeku s onim što je čovječno u Bogu. Ponor, bezdan, ne da se premostiti, ali se preobražava. Humanizam Wojtyła⁴na pjesništva je kristocentričan, a pjesme koje je pisao za vrijeme Sabora mogu se čitati kao proročki navještaj dubokoga humanizma koji će obilježavati pontifikat Ivana Pavla II. U pjesmi pod naslovom »Bezdan« pojavljuje se slika Petrove lađe koja brodi morima čovjekove nutrine kako bi ih preobrazila u Krista.

*»Ništa ne prolazi u tom previranju.
Uzmi zraku iz oka i napiši
Svoj znak.
Premda ne vidiš bezdan u duši
nemoj misliti da ga nema.
Možda nema dosta svjetla za tvoj pogled, ali lađa
se njiše uz tvoja ramena:
bezdan odjeven u tijelo,
postade Zbiljom
u svim ljudima.«⁴*

Čitanje pjesničkih tekstova Karola Wojtyła⁴, u kojima nalazimo odraz misli jednog sudionika na Drugom vatikanskom saboru, otkriva nam kako je pitanje o čovjeku bitno povezano s Petrovom službom. Uistinu, od prvoga dana pontifikata Ivana Pavla II. problem čovjeka bijaše središnji motiv njegova naučavanja. Na dan njegove inauguracije svi mi — ljudi malovjerni — mogli smo čuti Petrov zov: »Ne bojte se!«. Novoizabrani Papa svoju je nadu temeljio na spoznaji čovjeka koju je pružila Objava Isusa Krista. Ivan Pavao II. obratio se svijetu u duhu Pastoralne konstitucije *Gaudium et spes*: »Otvorite širom vrata Kristu. Njegovoj spasiteljskoj moći otvorite granice država, ekonomskih i političkih sustava, prostranih polja kulture, civilizacije i razvoja. Ne bojte se! Krist zna 'što je u čovjeku'. On jedini to zna. Često današnji čovjek ne zna što je u njemu, u dubinama njegova uma i srca. Često nije siguran u smisao svog života na zemlji. Opterećen je sumnjom, sumnjom koja se pretvara u očaj. Stoga vas molimo, molimo vas ponizno i s povjerenjem, dopustite da Krist progovori ljudima. Jedini on ima riječi života, da, vječnoga života.«⁵ Već su te riječi najavile program nove evangelizacije koja je uključivala duhovno »pomlađivanje« Crkve nadahnuto Saborom koji je zacrtao njezino poslanje jasnije nego ikad prije. Upravo je to nadahnuće sažeto izrekao Ivan

4 K. Wojtyła, »Abyss«, u: Wojtyła, *Poezje, Poems*, prijevod: J. Peterkiewicz, Wydawnictwo Literackie, Kraków 1998, str. 154.

5 Propovijed Ivana Pavla II. na misi za početak njegove pastoralne službe, Vatikan, 2. studenoga, 1978. (<http://www.petersnet.net./browse1138htm>).

Pavao II. u formulaciji da je čovjek »prvotni i osnovni put Crkve«. Misli koje je Ivan Pavao II. izrekao u svojoj inauguralnoj propovijedi bijahu također odgovor na očekivanja svijeta u doba kulturnog kaosa. Treba objaviti istinu o čovjeku na taj način da se ne zanemari ili umanjí »problem s egzistencijom«, kako je Henryk Elzenberg prikladno opisao ljudsko egzistencijalno stanje koje je predstavljalo posebnu teškoću i s pastoralnog gledišta.

Pontifikat Ivana Pavla II. treba promatrati kao nastavak i razvoj bitne poruke Drugog vatikanskoga sabora. Nipošto ne smijemo previdjeti činjenicu da je pisac knjige *Osoba i čin* svom filozofskom djelu o ljudskoj osobi dao vrlo znakovit moto preuzet iz saborskih dokumenata. »Crkva, zbog svoje uloge i službe, ni na koji način nije istovjetna s političkom zajednicom niti je vezana na bilo koji politički sustav. Ona je u isti mah i znak i zaštita transcendentnog značaja ljudske osobe.«⁶ Gledajući na dvadeset i pet godina sadašnje papinske službe, izgleda još jasnije da poruku Ivana Pavla II. možemo u potpunosti shvatiti jedino ako za njezinu analizu uzmemo personalističke kategorije. Dvije među njima su osobito važne. Ponajprije poimanje čovjeka kao slike Božje (*imago Dei*) i stanje ljudske osobe u kojem je kadra prepoznavati istinu (*homo capax veri*), što osobi daje mogućnost da upravlja svojim životom i da susretne Boga u zajedništvu osoba (*ipsi sibi providens, homo capax Dei*). U ovim razmatranjima pokušat ću usmjeriti pogled na ove dvije kategorije i na njihovu ulogu u misli Ivana Pavla II. budući da ih držim odsudnima za ispravno razumijevanje Papina humanizma, kao i za razumijevanje »logike« kojom se Providnost poslužila kako bi dala pravi smjer suvremenoj povijesti na prijelazu iz drugog u treće tisućljeće u »slučaju Isus« (usp. Dj 10, 38).

Čovjek kao imago Dei

Novost antropologije Ivana Pavla II. podudara se s činjenicom da je nanovo uveo tradicionalno kršćansko poimanje *homo imago Dei* u modernu svijest i dao mu oblik razvijene filozofske i teološke doktrine. Takvo utemeljenje antropologije omogućuje plodan dijalog s modernom u kojoj je ideološku klimu označio rascjep između razuma i vjere, očit u racionalističkom naturalizmu s jedne strane i u fideističkom superspiritualizmu s druge strane. Zahvaljujući pogledu Ivana Pavla II. na čovjeka, postalo je moguće nadvladati akutnu intelektualnu krizu čije su praktične posljedice mogle dovesti do antropološke katastrofe. Za vrijeme svoga gotovo dvadesetpetgodišnjeg apostolskog naučavanja, posebice u prvom dijelu svoga pontifikata, Ivan Pavao II. hermeneutički je razvio koncilsko promišljanje o čovjeku koji se sam sebi razotkriva u Isusu Kristu.⁷ Ako razmotrimo nedostatnost ljudskog poimanja čovjeka i njegove povijesti s obzirom na otuđenje koje su proizveli različiti tipovi civilizacije izgrađeni na ateističkim temeljima, postaje očito da

6 *Gaudium et spes*, br. 76. Usp. K. Wojtyła, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994, str. 51.

7 Usp. *Gaudium et spes*, br. 22.

je primat religioznog momenta u antropologiji Ivana Pavla II. ključ za rješavanje pitanja o čovjeku.

Što je čovjek? Ovo pitanje izvire iz unutarnjeg iskustva o onome što je ljudsko u čovjeku. Suvremeni je čovjek doista duboko ganut dijelovima enciklike *Redemptor hominis* koji se odnose na istinu o čovjekovu srcu. »Čovjek ne može živjeti bez ljubavi. Bit će samom sebi nerazumljiv, a njegov život besmislen, ako mu se ne otkrije ljubav, ako ne susretne ljubav, ako je ne iskusi i ne usvoji, ako iznutra ne sudjeluje u njoj. Zbog toga, kako rekosmo, Krist Otkupitelj 'u potpunosti objavljuje čovjeka njemu samome'. Ako smijemo upotrijebiti ovakav izraz, to je ljudska dimenzija misterija Otkupljenja. U toj dimenziji čovjek iznova pronalazi veličinu, dostojanstvo i vrijednost koja pripada njegovoj ljudskosti.«⁸

Mislim da se najrječitiji komentar ovih riječi, navedenih iz programatske enciklike Ivana Pavla II., može pronaći u *Ispovijestima* sv. Augustina — zapisa individualne »povijesti jedne duše« koja ima sveopće i nadvremensko značenje. Vrhunac im je u izrazu žaljenja: »Kasno sam te uzljubio, o Ljepoto tako drevna i tako nova, kasno sam te uzljubio. Jer gle, ti si bio unutra, a ja bijah vani, i ondje sam te tražio. Bez ljubavi, bez spokoja hitio sam među stvarima koje si ti s ljubavlju napravila. Ti bijaše sa mnom, ali ja na bijah s tobom.«⁹ Citirani odlomak očito opisuje iskustvo otuđenja. Iako sv. Augustin ne poznaje takav izraz, duboko izražava iskustvo da to »nije on sam« u dubini vlastitoga »ja«. Prodirući duboko u iskustvo unutarnje, unutarosobne i svjesne ljudske egzistencije, koja čovjeka čini toliko različitim od ostalih bića u naravnom svijetu, Augustin otkriva čovjekovo krajnje otuđenje, očito u iskustvu »nemirnog srca« koje i u tom stanju odvojenosti i pada ostaje nepromjenjivo usmjereno prema Bogu kao osobnoj Ljubavi. Čovjekova pripadnost Bogu ima ontički značaj; ako se taj odnos ne konkretizira te ostane neispunjen, čovjekova svijest iskusit će apsurd, pa i frustraciju i obeshrabrenost. *Ispovijesti* sv. Augustina nisu samo prikaz povijesti grijeha i prikaz obraćenja čovjeka pojedinca u vrijeme kad se je antika bližila svome kraju; one također daju dijagnozu o stanju civilizacije koja ignorira egzistencijalnu istinu o čovjeku kao biću koje je stvoreno na sliku svoga Stvoritelja. Nije potrebno dodati da u naše doba, kad je materijalizam i ateizam dostigao nevidene razmjere, Augustinovo iskustvo dobiva osobito trajnu vrijednost. Naša ateistička i materijalistička civilizacija razotkrila je svoje skriveno protuljudsko lice, antihumanizam sadržan u njoj isključuje poimanje čovjeka kao apsolutne vrijednosti. I prije negoli je pronašao Boga koji ljubi, prije nego što je upoznao istinu o Otkupljenju, Augustin spoznaje da je on kao ljudski subjekt usmjeren prema Bogu. Kao što kaže u Četvrtoj knjizi *Ispovijesti*, nakon smrti svoga prijatelja već je znao da bi jedno nekontigentno biće, osobno i u dostojanstvu njemu jednako, moglo stajati namjesto Boga. Izbor nekog nekontigentnog bića umjesto Boga rezultiralo bi u gubitku pravog ljudskog identiteta. Stoga Augustin kaže: »Postadoh samom sebi zagonetka«¹⁰, što u izvorniku još snažnije zvuči: »Et factus sum mihi magna quaestio.«

8 *Redemptor hominis*, br. 10.

9 Sv. Augustin, *Ispovijesti*, Knjiga 10., poglavlje XXVII, br. 38.

10 Ondje, Knjiga 4., poglavlje IV., br. 9.

Značenje Augustinovih *Ispovijesti* sastoji se ponajviše u tome da pružaju fenomenološki opis činjenice čovjekove ontičke religioznosti koja se ne može objasniti ni metafizički, pa ni teološki bez protuslovlja, ako se ne otkrije slika Božja koja se nalazi u čovjeku. Već ovdje nalazimo teme: *Deus absconditus* i *homo absconditus* u njihovu zrelu obliku. Ujedinjenje ovih dviju tema u jedan problem, to jest u problem čovjeka koji Ivan Pavao II. tumači kao problem ljubavi, pokazuje kako su i filozofija Augustinovih *Ispovijesti* i filozofija izražena u enciklici *Redemptor hominis* »filozofije Adventa«, da se poslužimo lijepim izrazom koji rabi Tadeusz Styczeń.¹¹ Može se kazati da istina Evanđelja izljuje novo svjetlo na čovjekovo stanje i da prikazuje činjenicu Čovjeka–Boga te tako čovjek može potpunije otkriti tko je on doista i što ga čini osobom. Objava nipošto ne dokida metafiziku, nego širi njezine granice do nadnaravnih dimenzija, do kojih sama metafizika nema pristupa. Iako nema izravnoga prijelaza između iskustva »nemirnog srca« i Evanđelja, potonje se zove Radosna vijest upravo zato što nam daje nadnaravno svjetlo djelovanjem Utjelovljenog Boga kako bismo mi bili kadri prepoznati što smo i zašto je »nemirno srce naše dok se ne smiri u tebi.«¹² Ljudska i božanska dimenzija misterija Otkupljenja međusobno se prožimaju, a pod nekim vidikom i objašnjavaju jedna drugu. Važno je — i s obzirom na potrebu nove evangelizacije s kojom se Crkva suočava na početku trećeg tisućljeća — vidjeti kako duboko Isusovo Evanđelje odgovara na problem čovjeka. Zadaća prave filozofije je dati odgovor na pitanje o smislu bitka, a budući da se bitak očituje u čovjeku na osobito evidentan način, ova zadaća jednaka je naporu da razumijemo što je božansko u čovjeku. Zbog toga antropološko čitanje filozofije bitka nedvojbeno postaje pripremom za Evanđelje.

Put sv. Augustina, način na koji traži i nalazi Boga, uvelike je negativno iskustvo da se ono izvorno ljudsko ne može adekvatno protumačiti u naravnom svijetu. Postoji međutim i pozitivan put približavanja božanskome u čovjeku koji odgovara negativnom putu sv. Augustina, naime put povezan s mističnim iskustvom. Ovdje se moramo prisjetiti uloge koju je imao studij spisa sv. Ivana od Križa u oblikovanju misli Karola Wojtyły. Ovaj je studij okrunjen doktorskom disertacijom posvećenom problemu vjere u djelima sv. Ivana od Križa, koju je Wojtyła predstavio na Sveučilištu Anglicanum u Rimu 1948.¹³ Valja upozoriti na tu činjenicu budući da je očit utjecaj koji »lekcija humanizma« sv. Ivana od Križa ima na sazrelu humanističku misao Ivana Pavla II. Vrijedi spomenuti i sažeti članak Karola Wojtyły pod naslovom »O humanizmie św. Jana od Krzyża« (O humanizmu sv. Ivana od

11 Usp. T. Styczeń, SDS, »Dlaczego Bóg chlebem? Etyka a teologia moralna. Między doświadczeniem winy a Objawieniem Odkupiciela« (Zašto je Bog postao kruhom? Etyka i moralna teologija. Između iskustva krivice i objave Otkupitelja), *Ethos* 11 (1998) br. 1–2 (41–42) str. 31–60.

12 Sv. Augustin, *Ispovijesti*, Knjiga 1., poglavlje I., br. 1.

13 Vidi: K. Wojtyła, *Doctrina de fide apud S. Joannem a Cruce*, Roma 1948. Vidi također: isti autor, *Faith According to St. John of the Cross*, prijevod: J. Aumann, San Francisco: Ignatius Press 1981.; isti autor, »The Question of Faith in St. John of the Cross«, *Carmelite Studies*, 2 (1982) str. 223–273; isti autor, *Świętego Jana od Krzyża nauka o wierze*, prijevod K. Stawecka, Lublin 2000.

Križa),¹⁴ u kojem autor ističe iskustvenu narav nadnaravne sfere u čovjeku kao subjektu. Prikazujući bit humanizma španjolskoga mistika, Wojtyła dolazi do ovog zaključka: »Nadnarav se u čovjeku očituje kao nadsubjektna činjenica koja je istodobno natpsihološka. Sv. Ivan od Križa nas u to ne uvjerava pomoću razlaganja koje bi započelo općim prikazom čovjeka i njegove naravi, nego to čini iznoseći na svjetlo dana zbilju koja pulsira očitovanjima nadnaravnog života u njegovu iskustvenom tijeku, a to se do kraja ostvaruje u iskustvu.«¹⁵ Značenje djela Ivana od Križa sastoji se u činjenici da ona razotkrivaju misterij čovjeka koji je ukorijenjen u još većem misteriju Boga, i da ona to čine fenomenološki, na temelju iskustva. Iskustvo vjere i popratno iskustvo »noći«, s njezinom emocionalnom prazninom, razotkrivaju ljudsku osobu kao biće koje ne može biti podvrgnuto objektivizaciji i kao biće koje može postići ispunjenje jedino na putu preobrazbe pomoću međusobne ljubavi u zajedništvu s Osobnim Bogom. Ključ za razumijevanje humanizma Sv. Ivana od Križa je u poimanju čovjeka kao slike Božje, koje odgovara realističnom pristupu čovjeku koji samoga sebe doživljava kao rastegnutog između konačnoga i beskonačnoga.¹⁶

Dodirna crta između antropologije sv. Ivana od Križa i antropologije pape Ivana Pavla II. zahtijevala bi uistinu iscrpnu i duboku studiju koja bi premašila okvir naših promišljanja. Ipak, spomenimo tek da je ta crta alternativa modernizmu, poznatom također kao modernom imanentizmu u kojem se viđenje čovjekova svijeta gradi na pretpostavci o ontičkoj samodostatnosti svijeta i na nijekanju ljudske grešnosti koja zauzvrat čovjeku podjeljuje soteriološke prerogative. »Racionalizam prosvjetiteljstva stavio je na stranu pravoga Boga — napose Boga Otkupitelja. Posljedica je bila da je čovjek trebao živjeti samo od svoga razuma, kao da Boga nema«¹⁷ — rekao je Ivan Pavao II. u razgovoru s Vittorinom Messorijem. Moderni ateizam, kako tvrde H. de Lubac, C. Fabro, E. Gilson i na osobito jasan način A. Del Noce, nije teorijski ateizam koji bi slijedio iz određenih spoznajnih podataka, nego je praktični ateizam koji se očituje u opredjeljivanju za svijet bez Boga. Ovakva vrsta ateizma učinila je Boga »velikom Odsutnošću« iz čovjekova svijeta.¹⁸ Zaboravljanje, ili — kako Sveti Otac kaže u navedenom odlomku — »stavljanje na stranu« istine o slici Božjoj koja pripada čovjekovoj naravi, također je dovelo do promašaja u odgovoru na dostojanstvo čovjeka kao osobe, kao bića

14 K. Wojtyła, *O humanizmie Św. Jana od Krzyża*, u: isti autor, *Aby Chrystus się nami posługiwał* (Da bi se Krist nama poslužio), Kraków 1979., str. 387–401.

15 K. Wojtyła, *O humanizmie...*, str. 397.

16 Vidi: R. Buttiglione, *Karol Wojtyła: The Thought of the Man Who Became Pope John Paul II*, Grand Rapids: Eerdmans, 1997. Poljsko izdanje: R. Buttiglione, *Mysł Karola Wojtyły*, prijevod: J. Merecki, SDS, Lublin 1996, str. 84–86.

17 Njegova svetost Ivan Pavao II., *Crossing the Threshold of Hope* (Prijeći prag nade), New York 1994., (<http://www.catholic.net/RCC/POPE/HopeBook/toc.html>).

18 Vidi: H. de Lubac, *Le drame de l'humanisme athée*, Paris 1983.; C. Fabro, *Introduzione all'ateismo moderno*, Roma 1969.; E. Gilson, *L'athéisme difficile*, Paris 1979.; A. Del Noce, *Il problema dell'ateismo*, Bologna 1990.

koje se ne može svesti na svijet objekata. Religioznog čovjeka zamijenio je *homo faber*, prevratnik, esteta, nihilist i, napokon, potrošač. Svi ovi tipovi ljudske egzistencije imaju zajednički element, naime promjenu od »vertikalnog«, religioznog vidika na čovjekovo ispunjenje u »horizontalan« vidik, ograničen na ovosvjetskost, najčešće na sadašnji trenutak. Gubitkom religioznog smisla povijest je postala jedinom razinom čovjekova ispunjenja. Ipak čovjekovo potpuno okretanje svijetu nije ostalo bez posljedica za svijet ni za samog čovjeka kao subjekt: i svijet i čovjek podvrgnuti su apsolutnoj vlasti čovjeka, bilo individualnoj bilo kolektivnoj. Kad se ljudska sloboda poima kao autonomna i stvaralačka u božanskom smislu, onda to dovodi do nijekanja i objektivnog ustroja svijeta i aksiološkog ustroja čovjeka kao subjekta. Umjesto transcendentnosti kojoj čovjek po naravi teži slijedeći istinu svoga srca, po naravi usmjerenoj k Osobnoj Beskonačnosti, ljudski subjekt doživljava tek »iluziju beskonačnosti« koja se nalazi u njegovim vlastitim projektima. Istaknimo ovdje da postmodernizam prikladno razotkriva iluziju takozvanih »velikih priča« koja se skriva u dosizanju apsolutnoga unutar granica konačnosti. U drugu ruku, postmodernizam prezire religiozni smisao u istoj mjeri koliko je to i moderna činila ne uzimajući ga u obzir kao izvornu antropološku datost. Na taj način čovjek prestaje biti sposoban raspoznati hijerarhiju bića u stvarnome svijetu, a ljudska sloboda koja određuje čovjekovu nazočnost u povijesti ne pokazuje nikakvo transcendentno značenje.

Postavljajući u prvi plan religiozni moment u čovjeku, Ivan Pavao II. upozorava na činjenicu da je ljudska osoba protagonist povijesti usmjerene prema transcendentnoj smislenosti. »U religioznoga čovjeka« — piše Rocco Buttiglione — »nadilaženje konačnoga nikada nije čin nijekanja, poništenja ili razaranja; nije ni pokušaj narušavanja prava koja konačna bića imaju. Doista, čin nadilaženja konačnoga čovjeka vodi prema višem, prema Bogu, a istodobno ga vodi prema tajanstvenoj dubini čovjekova unutarnjeg bivanja.«¹⁹ Onda kada je čovjek prepoznat kao religiozno biće i kada svjetlo Evanđelja obasja njegovu religioznost, čovjek je vraćen i svijetu i samome sebi. Na taj način ostavlja svojevrsnu ontičku »usamljenost« na koju ga je osudio moderni racionalizam, koji pak nije čuo da vjera — nositelj istine o Otkupljenju po Ljubavi — ima bilo kakvo značenje za razumijevanje ljudske sudbine ili ljudskoga djelovanja u svijetu. Bijaše to uistinu epohalno djelo koje je Ivan Pavao II. poduzeo kad se dao na novu sintezu ljudske slobode i religioznosti. Ova sinteza oslanja se i na zamisao poznatu kao *theosis*, a nazočna je u teološkoj refleksiji Istoka i osobito je dobro razrađena u djelima Maksima Ispovjedaoca.²⁰ Ali Ivan Pavao II. pokazuje kreativan pristup ovom poj-

19 R. Buttiglione *Problem wyzwolenia. Punkt widzenia katolika* (Problem oslobođenja. Katoličko gledište), prijevod T. Styczeń, u: T. Styczeń, M. Radwan (izd.), *Problem wyzwolenia człowieka*, Rzym 1987, str. 256.

20 Vidi. M. A. Krapiec, »*Cywilizacja miłości spełnieniem osoby*« (Civilizacija ljubavi, ispunjenje osobe), u: T. Styczeń, SDS (izd.) *Człowiek w poszukiwaniu zagubionej tożsamości* (Čovjek u potrazi za izgubljenim identitetom) Lublin 1987., str. 233–236. Stajalište Ivana Pavla II. opisuje se kao sinteza zapadnog i istočnog personalizma budući da je on nastavio i razvio poimanje čovjeka kao *imago*

mu u novom povijesnom kontekstu koji je proizvod pokušaja izgrađivanja ljudske civilizacije na ateističkim temeljima. Ta kreativnost slijedi iz činjenice da je postavljeno pitanje o naravnoj usmjerenosti ljudske svijesti prema Bogu.

Uzaludni pokušaji spasenja unutar svjetovnog i sekularnog okvira, gdje marksizam i potrošačko društvo — ne–dijalektička i ne–revolucionarna inačica materijalizma — očituju najradikalnije nijekanje istine o čovjeku, neizostavno postavljaju pitanje ne treba li religiozni smisao ljudske slobode poistovjetiti s nastojanjem čovjeka kao subjekta da se susretne s Apsolutnom Ljubavi u zajedništvu osoba. To pak postavlja novo pitanje: Otudjenje ili pobožanstvenjenje u Kristu (*theosis*)?

Odgovor koji Ivan Pavao II. daje na ovo pitanje potpuno je pozitivan. Subjekt otudjenja o kojem je govorio već u enciklici *Redemptor hominis* još je potpunije razvijen u *Centesimus annus* s obzirom na socijalno pitanje koje se pojavilo nakon godine 1989., u povijesnom času propasti marksizma. Već prije nego što je započeo pontifikat kao Ivan Pavao II., Karol Wojtyła je opažao u svojim spisima da je otudjenje negacija sudjelovanja, i da se sastoji u odvajanju ljudske osobe od zajednice.²¹ Prema tome je fenomen otudjenja ukorijenjen u raskidanju veza pojedinca s drugim ljudima i s Bogom, shvaćenim kao konačna čovjekova svrha. U enciklici *Centesimus annus* otudjenje se opisuje kao »izokretanje sredstava i svrhe« (br. 41) koje dovodi do toga da čovjek više ne želi sebe nadići i postaje nesposoban da postigne ispunjenje u nesebičnom davanju, sebedarju. Rezultat toga je da sve ono što okružuje čovjeka, uključujući i druge ljude kao subjekte, postaje puko sredstvo. »Poslušnost istini o Bogu i čovjeku« — piše autor enciklike — »prvi je uvjet slobode, jer omogućuje osobi da uredi svoje potrebe i čežnje, i da izabere sredstva kako će ih zadovoljiti u skladu s ispravnom ljestvicom vrijednosti, pa da joj pritom posjedovanje stvari postane prigoda za rast.«²² Činjenica ljudskoga otudjenja, koja razotkriva čovjekovo »samo–iznakaženje« i uzrok je njegove frustriranosti zbog nemoći da nađe ispunjenje izvan ljubavi, neizbježno postavlja pitanje o vezi između slobode i istine. Ovo je pitanje, kao i ono o tumačenju problema čovjeka kao problema ljubavi, stup nosač humanizma Ivana Pavla II. Zbog toga ćemo sada usmjeriti svoju pozornost na tu temu.

Ovdje možemo dodati kako otkrivanje Božje slike u čovjeku, što Ivan Pavao II. tako jasno čini, ima bitne učinke na personalističko poimanje takozvanih »zemaljskih stvarnosti«, posebice obitelji i rada. Tumačeći objavu čovječstva u Isusu Kri-

Dei. U svjetlu takva pristupa čovjekova naravna usmjerenost k Bogu susreće se s Božjim djelovanjem u čovjeku, a to dovodi do čovjekova pobožanstvenjenja.

21 Usp. K. Wojtyła, »Participation or Alienation«, *Analecta Husserliana* 6 (1977), str. 61–73. Usp. također: isti autor, »Uczestnictwo czy alienacja«, u: isti autor, *Osoba i czyn oraz inne studia antropologiczne*, Lublin 1994., str. 447–461.

22 Ivan Pavao II., Enciklika *Centesimus annus*, br. 41. Vidi također komentar o problemu otudjenja kako ga promatra Karol Wojtyła — Ivan Pavao II., u: A. Szostek, MIC, *Alienacja: problem wciąż aktualny* (Otudjenje — još uvijek aktualni problem), u: F. Krampka, C. Ritter (izd.), *Jan Paweł II., »Centesimus annus«. Tekst i komentarze* (Ivan Pavao II., *Centesimus annus*. Tekst i komentari), Lublin 1998, str. 293–308.

stu, Papa govori o »Evangelju obitelji«²³ i o »Evangelju rada«.²⁴ Zajedničarski smisao ljudskoga rada i ispunjenja u bračnoj i obiteljskoj ljubavi ne pripada tek ovosvjetskoj stvarnosti: zahvaljujući Utjelovljenju Sina Božjega, dobio je osobitu religioznu dimenziju koja konačnu narav ljudske egzistencije otvara prema Beskonačnosti Božjoj. Autonomija zemaljskih stvarnosti i aksiologija sadržana u toj autonomiji ne protuslovi religioznom pogledu na čovjeka, nego nalazi dublju ontičku ukorijenjenost u njemu. Stoga možemo kazati da je žarište mnogostruke poruke koju svijetu za svog pontifikata daje Ivan Pavao II. humanistička snaga kršćanstva, prikazana pristupom čovjeku u svjetlu Isusa Krista.

Sloboda u enciklici Veritatis splendor

Poradi osnovne važnosti za čovjekovo razumijevanje samoga sebe, istina je postala središnja tema u naučavanju Ivana Pavla II. Doista, upravljajući svojom glađu za istinom o sebi, čovjek traži Boga. Već smo kazali kako zbog toga što je lišen uvjeta koji mu omogućuju dosezanje transcendencije te je ograničen na svoju konačnu narav, čovjek postaje nesposoban za razumijevanje smisla vlastite egzistencije i postaje žrtvom otuđenja. Istina je očito najosnovniji uvjet za transcendenciju, što opet znači da bez poznavanja istine čovjek nije sposoban doći do svoga ispunjenja u ljubavi. Primijetili smo da Papa otkriva bit otuđenja u poremećaju odnosa između sredstva i svrhe. Zbog toga poremećaja ljudski razum više ne može ispuniti zadaću otvaranja prema stvarnosti i informiranja subjekta o toj stvarnosti, već postaje oruđe za izvršenje nadzora na tom stvarnošću, bez obzira na nutarnji ustroj. Upozoravajući na Božju sliku u čovjeku, Ivan Pavao II. istodobno upozorava na temelje urođenog ljudskog dostojanstva koje se nalazi u sposobnosti osobe da spozna istinu. »Prvotno dostojanstvo inteligentnog subjekta [...] jest u kontemplaciji istine.«²⁵ Moglo bi izgledati kako kontemplacija istine ima puko teorijsko značenje, međutim, prema Ivanu Pavlu II., ova kontemplacija pokazuje kako nosi osobito duboko egzistencijalno–praktično značenje, budući da istina ima normativnu snagu i zahtijeva pokoravanje kao jedini prikladan odgovor na njezino spoznavanje. Bilo je to istaknuto već u Wojtyłinu djelu *Osoba i čin*.²⁶

Drugi važan izvor humanizma sadašnjega Pape, osim enciklike *Redemptor hominis*, jest enciklika *Veritatis splendor*. Njezino značenje ne smije se ograničiti samo na nauk učiteljstva Crkve o krizi u suvremenoj moralnoj teologiji. Iako se taj problem nedvojbeno nalazi u misli autora enciklike, značenje ovog dokumenta mnogo je veće budući da njegova snaga počiva u izravnom izlaganju osnova kršćanske moralnosti. *Veritatis splendor* posvećen je problemu savjesti, uistinu je rasprava o biti moralnosti, i moglo bi se kazati da zauzima vrlo važno mjesto u ukup-

23 Usp. Ivan Pavao II., *Pismo obiteljima*, br. 2.

24 Usp. Ivan Pavao II., Enciklika *Laborem exercens*, br. 6.

25 A. Rosmini, *Principi della scienza morale*, Rim 1990., str. 98.

26 Usp. Kard. K. Wojtyła, *Osoba i czyn* (vidi bilj. 6), 204–206.

noj povijesti etike. Dokument spominje bogata ostvarenja kršćanske moralne predaje, otkrivajući njezinu racionalnost i univerzalnost. Ipak, *Veritatis splendor* ne staje na dozivanju u pamet »vječnih istina« iz predaje, nego produbljuje njihovo razumijevanje smještajući ih u nov povijesni kontekst. Enciklika o istini istodobno je enciklika o slobodi. *Veritatis splendor* iznosi na svjetlo objektivnu stranu moralne obveze upozoravajući na moralni zakon; ne zamračuje pri tome subjekt moralne obveze, to jest pojedinačnu osobu koja otkriva svoju subjektivnost i autonomiju u činu spoznajnog kontakta sa stvarnošću.

Enciklika *Veritatis splendor* povrh svega jest svjedočanstvo o iznimno plodnom dijalogu s modernom misli kojemu možemo zahvaliti da je postalo moguće nadvladati krizu u poimanju onih kategorija koje su najosnovnije za ispravno razumijevanje ljudske kulture, naime kategorija dobra i zla. Otkrivanje počela dobra i zla gradi put za odgovaranje na krizu koja se sastoji u gubitku ljudskog identiteta. Tako je filozofska tema istine, shvaćena kao normativni princip moralnosti, pribavila sredstva za sučeljavanje s krizom na teorijskom polju same moralne teologije, kao i na brojnim sferama suvremene kulture. Unatoč činjenici da pojam istine danas ne uživa veliku popularnost, upravo taj pojam Ivan Pavao II. promatra kao ključ za rješenje suvremenih problema.

Enciklika *Veritatis splendor* dio je rasprave o ljudskoj autonomiji, koja se vodi od početka modernih strujanja. Glavni pravac u modernoj misli koja je odredila proces oblikovanja povijesti u Europi i u obje Amerike (a zbog kolonizacije djelomično i povijesti drugih kontinenata) tražio je princip koji upravlja čovjekovom autonomnošću u njegovoj slobodi, promatranom kao sredstvo za ostvarivanje njegovih bilo individualnih bilo kolektivnih nacrta. Moderni je humanizam zasnovan upravo na tom radikalnom viđenju ljudske autonomije. U stvari on je posljedica racionalističkog smjera mišljenja koji smo ovdje već spomenuli u svezi s njegovim neuspjehom u spoznavanju istine o čovjekovu nadnaravnu pozivu. Racionalizam nije samo odvojio čovjeka od božanskog izvora njegova bivstvovanja nego je također zatvorio čovjekovu misao u granice razuma. Tako je razum prestao biti sposobnost za spoznavanje stvarnosti; umjesto toga pretvorio se u sposobnost za nadzor nad svijetom. Kao rezultat, kontemplativni je razum zamijenjen instrumentalnim. Ne smije se međutim svu krivicu za promašaje modernoga humanizma u cijelosti pripisivati Descartesu ili Kantu, iako je njihova epistemološka falacija — zbog njezinih posljedica — postala antropološkom falacijom. Kidanje moralne veze između ljudske spoznaje i djelovanja pridonijelo je stvaranju pojma čovjeka koji je podložen ljudskoj aktivnosti. Tako je ljudska osoba postala tvorevina, proizvod vlastitih shvaćanja. Uočimo kako je miješanje racionalističkih, ateističkih, materijalističkih i revolucionarnih sastavnica u marksizmu oblikovalo njegov nedvojbeno privlačan značaj i predstavilo ga kao filozofiju koja uključuje otvoreno promicanje čovjeka. Nacrt socijalne revolucije koji je trebao dovesti do potpunog preustroja društva, propao je 1989. zajedno s padom komunističkog sustava. Međutim, sve od šezdesetih godina nadalje bilo je stalnih pokušaja da nacrt socijalne revolucije bude zamijenjen nacrtom »moralne« revolucije, koja je trebala ponajprije promijeniti personalističku narav braka i obitelji, do tada promatranih kao naravne za-

jednice osoba koje nalaze svoje ispunjenje u daru ljubavi. Ovu »moralnu« revoluciju prati tehnološka revolucija koja osigurava standarde visoke potrošnje i sve veću proizvođačku djelotvornost. Uzmemo li pak u obzir suvremene genetičke pokuse, »moralnu« revoluciju o kojoj je riječ mogla bi uskoro popratiti i »genetička«. San o moći čovjekove slobode završava prilično banalno kad se čovjek iznenada probudi u nekoj trgovini gdje je sve na prodaju, uključujući i ljudske osobe. U tom smislu može se opaziti buđenje postmodernističke svijesti — izražene u nezadovoljstvu svođenjem ljudskog bića na svijet objekata, u isticanju da je ljudska osoba jedinstveno biće i u nostalgiji za nekim drugim svijetom. Međutim, relativizam zasnovan na skepticizmu ne dopušta da ovu nostalgiju uzmemo ozbiljno te on nije u stanju razriješiti problem transcendentnosti ljudskoga »ja«.

Enciklika *Veritatis splendor* otvara ljudskim osobama put da napuste »ropski život« (usp. Izl 20, 2), nametnut racionalističkom kulturom koja je čovjeka zatvorila u njegov razum i proizvode.²⁷ Ivan Pavao II. ponovno uvodi skladnije razumijevanje čovjeka kao subjekta uzimajući u obzir i odnos prema vanjskom, nesubjektivnom svijetu i odnos osobe prema samoj sebi. Slobodu tvori samoodređivanje subjekta u istini. Na taj je način sloboda prisutna u samoj biti spoznajnoga čina koji subjektu daje njegovu autonomiju, kao i mogućnost da ga vodi svjetlo istine u kojem sam on zamjećuje stvarnost. Sposobnost spoznavanja istine u temeljima je zgrade ljudske kulture i upravljanja poviješću čovječanstva. Moderno je doba htjelo da čovjek uzme vlastitu sudbinu u svoje ruke; štoviše, da se poslužimo riječima I. Kanta, moderno je doba proglasilo dolazak »ljudskog doba«, što se poistovjećivalo s razdobljem prosvjetiteljstva. Međutim, subjektivizam ljudskog razuma koji je zatvoren u vlastitu imanentnost ne dopušta istinsko promicanje čovjeka. Nužnost pribjegavanja nasilju do kojeg dovodi, kao i relativizam u izgradnji kulture koji se smatra utvrđenom cijenom autonomije, u enciklici *Veritatis splendor* suprotstavljeni su pogledu Ivana Pavla II. na ljudsku autonomiju kao na providonosnu priliku koju subjekt ima za samoga sebe i za druge. Pozivajući se na tomističku izreku: *Sibi ipsi et aliis providens*, Ivan Pavao II. sučeljava se s nadama modernizma da izgradi novi i pod raznim vidicima bolji svijet. Umnogome je ipak bitno preinačio modernističko poimanje autonomije dovodeći je do njezine punine, koja nedostaje u imanentističkoj misli, budući da mu je pošlo za rukom pomiriti pojam autonomije s pojmom naravnog zakona u jedno suvislo naučavanje.

Govoreći o poveljama humanizma Ivana Pavla II., usmjeravamo pozornost na *Veritatis splendor* jer — da podsjetimo na mišljenje G. Weigela — zajedno s *Centesimus annus* i *Evangelium vitae* (enciklikama od kojih je prva prethodila, a druga slijedila ovu) ova enciklika tvori triptih koji izražava sadašnje stanje socijalnog na-

27 Ovakav pogled na oslobodenje ljudskog subjekta iz zatvorenosti u imanentnost razuma istaknuo je W. Chudy u svom tumačenju enciklike. Usp. W. Chudy, *Światło dla wszystkich* (Svjetlo za sve), u: A. Szostek, MIC (izd.), *Jan Paweł II, »Veritatis splendor«*. Teksti i komentarze, Lublin 1995., str. 264–267.

uka Crkve.²⁸ To stanje Weigel opisuje kao obranu čovjeka, a Ivanu Pavlu II., autoru triju spomenutih enciklika, dodjeljuje časni naslov *defensor hominis*.

Doista, socijalni triptih Ivana Pavla II. uključuje transpolitičko tumačenje moderne povijesti. Sjetimo se da godinu 1989. ovaj slavenski papa drži odsudnom za socijalno pitanje, koje je naročito istaknuo već prije više od stotinu godina papa Leon XIII., ističući kako to pitanje zahtijeva rješenje dostojno čovjeka. Stota se godišnjica enciklike *Rerum novarum* (iz 1891.) Leona XIII. slavila u složenijem kontekstu modernog doba. Obljetnica se podudarala s propašću komunizma kao sustava političke diktature i kao nedjelotvornog sustava proizvodnje koji je spriječio razvoj u širokim područjima svijeta, kao i sustava kulture, zasnovane na ideološkom proganjanju, koja nije isključivala ni ateizaciju provedenu od administrativne države. Istodobno se podjela svijeta nametnuta na Jalti, koja je dovela ne samo do oduzimanja ljudskih prava mnogim nacijama nego i do oduzimanja prava koja sama po sebi jednoj naciji pripadaju, bližila svomu kraju. Danas treba sliku novog svijeta koji se rađa vidjeti na daleko široj povijesnoj pozadini, naime onoj zacrtanoj dvjestotom godišnjicom Francuske revolucije (iz 1789.), prvog eksperimenta u povijesti usmjerenog na potpun preustroj društva uz pomoć principa nasilja, promatranog kao način za izgradnju zajednice koja će u punini uživati ljudska i građanska prava. Godina 1989. uistinu označava završetak brojnih podjela i proturječja: između Istoka i Zapada, između komunizma i kapitalizma, između naprednjaštva i konzervativizma, između svjetovnog i religioznog pristupa. Ne čudi što su se pojavila i mišljenja o sve bližem svršetku povijesti, ponegdje prihvaćena s oduševljenjem, iako su u stvari bila poprilično naivna.

Prepoznavanje primata kulture nad politikom i ekonomijom dovodi do usmjerenja pozornosti na načela na kojima treba izrađivati socijalni i ekonomski život. Ostaje paradoks modernoga svijeta: uspio je stvoriti demokratski sustav i tržišnu ekonomiju — koji u sebi uključuje načelo slobode vođene istinom o čovjeku, a istodobno su posve osnovne istine o istini — uključujući i istinu o čovjeku — dovedene u pitanje unutar te iste kulture, što je neizbježno dovelo do aksiološkog nihilizma. Upravo taj rascjep između suvremenog demokratskog sustava i njegovih aksioloških temelja Ivan Pavao II. prepoznaje kao opasnost da se pretvori u »otvoren i jedva prikriven totalitarizam«. ²⁹ Posebno promatranje događaja u godini 1989. koje Papa daje u svom naučavanju, nesumnjivo je plod općenitog, istinski univerzalnog značenja »jeseni nacija« Središnje Europe, kako su onda nazvani ti događaji. Ono što zaslužuje posebnu pozornost u svezi s njima je moralni značaj promjena koje su pratile pad komunizma. Od samog početka pokreta *Solidarnost* Ivan Pavao II. uočio je i podupirao »ljudsku« dimenziju oslobođenja koja ima dub-

28 Vidi. G. Weigel, »The moral foundations of freedom: lessons from the religious encounter with democracy« (<http://www.onlineopinion.com.au/2000/Nov00/Weigel.htm>). Usp. također: isti autor, »*Centesimus annus* a przyszość demokracji: powtórna lektura« (*Centesimus annus* i budućnost demokracije: ponovno čitanje), prijevod: M. Ritter, J. Merecki, SDS, u: *Jan Paweł II. »Centesimus annus.« Tekst i komentarze*, str. 116 i slj.

29 Ivan Pavao II., Enciklika *Centesimus annus*, br. 46.

lje značenje, nego puke političke promjene. Vrijedi ovdje podsjetiti na njegove riječi ispunjene nadom, kojima se obratio Poljacima 1983. za vrijeme hodočašća po domovini u vrijeme izvanrednog stanja: »Došli ste Majci Czestochowskoj s ranom u srcu, sa žalošću, možda i s bijesom. Vaša prisutnost očituje snagu svjedočanstva, svjedočenja koje je iznenadilo sav svijet: kad je poljski radnik svoju vlastitu osobu postavio kao zahtjev, s Evanđeljem u rukama, s molitvom na usnama. Slike koje su objavljene širom svijeta godine 1980. dirnule su srca i savjesti. Bilo je to moguće jer pitanje koje se postavljalo nije bilo ono drugo, također važno, »koliko?«, nego »u ime čega?«. Bilo je to pitanje o smislu ljudskoga rada, o njegovoj najdubljoj biti. Dok dajemo odgovor na tako formulirano pitanje, ne smijemo previdjeti osnovna načela koja su toliko duboka koliko i čovjek te svoj izvor imaju u Bogu.«³⁰ Očit je kontinuitet između antitotalitarnog naučavanja Ivana Pavla II. prije i poslije 1989. I onda i sada ista je stvar u pitanju, naime primat kulture — čiju jezgru tvore religija i moralnost — nad politikom i ekonomijom.

Teško će se naći pogreška u takvu gledanju. Teško ga je promatrati bilo kao utopiju bilo kao promicanje fundamentalizma. Ako se takve misli kadikad izriču, vjerojatno su plod temeljnog nerazumijevanja biti odnosa između istine i slobode. Oni koji izriču takva mišljenja nisu do kraja upoznali činjenicu da ističući apsolutni primat kulture, Ivan Pavao II. ostaje personalist. On postojano drži da istinu uvijek spoznaje pojedinačni ljudski subjekt i da ona obvezuje u savjesti upravo njega kao pojedinca. Ako je istina po svojoj naravi najosobnije i najprivatnije dobro od svih ljudskih dobara, ne može se neki čin nasilja pojmiti kao da je učinjen u ime istine. Naprotiv, upravo onu kulturu koja se želi graditi na skeptičkim i relativističkim pretpostavkama treba promatrati kao totalitarnu prijetnju demokraciji.

Socijalni nauk Ivana Pavla II. dolazi do svog vrhunca u njegovu poimanju ljudskih prava kao potvrde izvornoga ljudskog dostojanstva. Na tom se polju misao Ivana Pavla II. susreće s najplemenitijim zamislama modernoga doba, a problem zaštite ljudskih prava jasno obilježava »glavni put« sadašnjega pontifikata. »Skrb i odgovornost za čovjeka« (CA, br. 53) ne dopuštaju Papi — branitelju čovjeka — da propusti uočiti opasne pukotine u modernom pojmu ljudskih prava. Ne oklijeva u opisivanju tamnih strana moderne kulture, u kojoj poštivanje života postaje staromodno, kao »kulture smrti«, kao »zavjere protiv života« (EV, br. 12), pa i izravno kao »barbarske civilizacije«.³¹ Ne može se zamisliti ni pravo poštivanje ljudskih prava niti izrađivanje istinski ljudske civilizacije bez upadanja u protur-

30 Ivan Pavao II., *Moc świadectwa* (Moć svjedočenja), Address to pilgrims from Szczecin and Kamień Diocese, Częstochowa, 18. lipnja 1983, u: isti autor: *Pokój tobie, Polsko! Ojczyzno moja!* (Mir tebi, Poljska! Domovino moja!), Libreria Editrice Vaticana, Rim 1983, str. 73. Usp. također: C. Bernstein, M. Politi, *John Paul II and the Hidden History of Our Time*, Doubleday, New York 1996., str. 380.

31 Pastoralni pohod Poljskoj. Propovijed Svetog Oca u svetištu Sv. Josipa, Kalisz, 4. lipnja 1997. (http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/travels/documents/hf_jp-ii_hom04061997_en.html). Usp. također: Ivan Pavao II., *Rodzina wspólnotą życia i śmierci* (Obitelj — zajednica života i smrti), Homilia w sanktuarium św. Józefa w Kalszu, 4 czerwca 1997., »L'Osservatore Romano«, poljsko izd., 18 (1997), br. 7, str. 35.

ječje ako ne priznamo pravo na život kao temeljno ljudsko pravo. Obrana života nerođenih istinski je postala dio suvremenog socijalnog pitanja; to je polje na kojem se odigrava borba za humanističko lice naše civilizacije. Stoga to nije tek jedan među mnogim bolnim problemima s kojima se moramo suočavati u naše doba. Naprotiv, stanemo li u obranu prava na život, zauzeli smo stajalište prema problemu koji će imati odlučujuće značenje za buduću povijest civilizacije utemeljene na ljudskim pravima. »Ovi napadi upereni su neposredno na poštivanje života i predstavljaju *izravnu prijetnju čitavoj kulturi ljudskih prava*. Prijetnja je to koja je u konačnici sposobna izopačiti smisao demokratskoga suživota: *umjesto društava 'ljudi koji žive zajedno', naši gradovi riskiraju da se pretvore u društva ljudi koji su odbačeni, marginalizirani, iskorišteni i potlačeni.*«³²

Dok čitamo ove riječi Ivana Pavla II. u kontekstu suvremene povijesti, vidimo ga kao Pastira koji vodi Crkvu i čovječanstvo po mostu preko bezdana, preko »ponora« — da se ponovno prisjetimo dramatične metafore iz poezije T. S. Eliota i K. Wojtyły. Bezdan, »ponor«, doseže dubinu ljudske savjesti i tako doseže dubinu naše ljudskosti u kojoj sloboda postaje samoovisnost u istini. Danas možemo sigurnije kročiti preko bezdana budući da nam je tijekom dvadeset i pet godina svoga pontifikata Ivan Pavao II. neumorno pokazivao sjaj prvih načela ljudskoga »bivovanja u zajedništvu«. Stoga moramo izraziti svoju golemu zahvalnost Providnosti za činjenicu da je glas istine o čovjeku, toliko ispunjen ljubavlju, sada dosegao »cijeli svijet« (Ps 19a), bezdan, »ponor« ljudskog uma i srca, popraćen molitvom i patnjom Pape, nevjerojatnoga svjedoka Božjeg milosrđa, punog skrbi i odgovornosti za čovjeka.

(S engleskog preveo: Niko Bilić SJ)

AT THE WELLSPRING OF THE HUMANISM OF JOHN PAUL II

Alfred WIERZBICKI

Summary

In his twenty-five year ministry in the Church John Paul II has been tirelessly preaching hope to contemporary man, who is living on the edge of despair. The Pope's message of hope is grounded in the revelation of Christ in whom the truth about man is perceived. In man's act of faith in Jesus Christ there is an encounter between that which is absolute in man and that which is human in God. In Jesus Christ the Redeemer man encounters the love which loves each man. This truth is the precondition for man's transcendence. Without it one cannot achieve the actualization attainable only through love. Contemplation of this fundamental truth has a particularly profound existential-practical meaning for Pope John Paul II. Namely, the truth is the normative principle of morality, and the only appropriate response to the apprehen-

32 Ivan Pavao II., Enciklika *Evangelium vitae*, br. 18.

sion of the truth is submission. Thus, freedom in this context represents man's self-actualization in truth. It is from this perspective that John Paul II urges postmodern man to relinquish the »life of bondage,« which was forced upon him by a culture of rationalism, thus confining him within the limits of his reason and that which he has produced. He urges man to yield to the hope revealed by Jesus Christ.